

ดูจกแวลยพนรดหวัใจ: วิทยาภวะของความเกลียดที่มาจากความรัก

“ฉันเกลียดมัน เกลียดจนอยากให้มันตายซ้ำอีกลักลอบรอบ แต่หนูรู้มัย ฉันก็เคยรักมันจนหมดหัวใจ” เสียงหัวเราะปนเขี่ยหยันของป้าสมพรดังขึ้นท่ามกลางความเงียบของบ้านไม้ริมคลอง คำสารภาพนี้ไม่ใช่แค่เพียงการสาปแช่งผู้ชายที่หักหลังตนเอง แต่ยังเป็นการประกาศให้โลกรู้ว่าเธอเคยรักเขามากพอที่จะถูกทำลายได้ถึงเพียงนี้

ความรักกับความเกลียดมักถูกสังคัมแบ่งให้ยืนอยู่คนละฝั่ง รักคือสิ่งสูงส่งล้ำค่า เกลียดคือหลุมดำลึกสุดหยั่ง แต่หากเราดำดิ่งลงไปในชีวิตจริง ความเกลียดอันน่าเจ็บปวดส่วนใหญ่มักไม่ใช่ศัตรูของความรัก เพราะทั้งสองเป็นดั่งเงามืดที่ตามติดมาด้วยกัน ความเกลียดคือหลักฐานที่ว่าครั้งหนึ่งคนสองคนเคยได้รัก จนลั่น จนเกิน และถึงที่สุดคือจนถูกบีบให้กลายเป็นยาพิษ

บทความนี้ชวนขบคิดว่า ในบางบริบท ความเกลียดอาจไม่ใช่เพียงสภาวะอารมณ์ด้านลบที่เกิดขึ้นอย่างไร้ที่มา หากสามารถทำความเข้าใจได้ว่าเป็นผลลัพธ์ของความรักบางรูปแบบที่ถูกบิดหักและทำงานในฐานะเครื่องพันธนาการ เรื่องเล่าของป้าสมพรที่อาศัยอยู่ริมคลอง เสียงบันที่บังเอิญได้ยินจากเด็กชายซึ่งรู้สึกว่าคุณแม่กักขังด้วยความรัก ตลอดจนการฝึกให้เด็กที่ซุกซนสงบนิ่งในพิธีกรรมยามเช้า ชี้ให้เห็นว่า ความรักมิได้เป็นสิ่งไร้เดียงสา หากแต่เป็นความสัมพันธ์ที่อบอวลไปด้วยมิติทางสังคัมและการเมือง ซึ่งมีพลังในการสร้างและบั่นทอน และในบางกรณีความรักที่ทำงานเช่นนี้ก็อาจทิ้งร่องรอยไว้ในรูปเศษของความเกลียดชัง

ณ บ้านไม้เก่า ๆ หลังหนึ่ง ริมคลองสายเล็กในกรุงเทพฯ กลิ่นไม้ผุคลุ้งผสมกับกลิ่นน้ำคล้ำ ป้าสมพรนั่งพั่วตัวเองด้วยพั่วพลาสติกสีซีดพลางเล่าเรื่องสามีที่ตายจากไปนานหลายปีแล้ว แต่ความตายกลับไม่ได้กลบฝังความทรงจำของเธอ หากแต่กระซกมันให้สดใหม่อยู่เสมอ ทุกครั้งที่นึกถึง “ฉันเกลียดมัน เกลียดจนอยากให้มันตายซ้ำอีกลักลอบรอบ แต่หนูรู้มัย ฉันก็เคยรักมันจนหมดหัวใจ” น้ำเสียงที่หัวเราะเขี่ยหยันสลับกับสะอื้นแผ่วเบาทำให้คำพูดนี้กลายเป็นการสารภาพที่ดูร้ายแต่กลับจริงใจที่สุด

ป้าสมพรเล่าเรื่องชีวิตคู่เหมือนกำลังเปิดแผลเก่าขึ้นมาใหม่ เลื้อยผ้าที่ซึกให้ สามีที่เธอหุงหาอาหารรอทุกวัน ลูก ๆ ที่เธอเลี้ยงโดยไม่เคยบ่น ทั้งหมดคือการลงทุนด้วยความรักที่เกินกว่าจะถอยหลังได้ ทว่าความรักนั้นกลับถูกหักหลังด้วยการที่เขาไปมีเมียใหม่ เธอหัวเราะเสียงแข็ง “ความเกลียดของฉัน คือหลักฐานว่าฉันรักมันมากเกินไป” นั่นคงจะจริง เพราะถ้าไม่ได้อีก ป้าก็คงไม่เกลียดสามีขนาดนี้

คำพูดของป้าสมพรให้แง่คิดสำหรับการแหวกมายาคติที่ว่า ความรักกับความเกลียดคือคู่ตรงข้าม หากแต่แท้จริงแล้วมันงอกงามขึ้นมาจากรากเดียวกัน ความรักที่ท่วมท้นสุดขั้วคือดินชุ่มน้ำที่ทำให้ความเกลียดเติบโตดูจกแวลยพนรดหวัใจผู้เป็นเจ้าของ ป้าสมพรอาจไม่ได้เพียงเกลียดสามีที่นอกใจ แต่เกลียดยังตัวเองที่เคยรักเขาจนมากพอจะยอมถูกทรยศ ความเกลียดในแง่นี้จึงกลายเป็นความรักที่กลับด้าน นั่นคือความรักที่ถูกบีบอัดจนเน่าเฟะและกลายเป็นพิษในที่สุด

สอดคล้องกับ แนนซี เชเพอร์-ฮิวส์ (Nancy Scheper-Hughes) (1992) ที่เสนอว่า ความรัก ความเฉยเมย และการทำใจแข็งต่อการสูญเสีย ไม่ได้เป็นขั้วตรงข้ามทางศีลธรรม หากแต่เป็นการตอบสนองที่พัวพันกันภายใต้เงื่อนไขของความผูกพันเชิงอารมณ์ในชีวิตประจำวันและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง สำหรับแม่มากจนในบราซิล ความรักของแม่ที่มีต่อลูกไม่อาจแยกขาดจากการจำเป็นต้องทำใจแข็งเมื่อเผชิญการสูญเสียซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในทำนองเดียวกัน ความเกลียดของป้าสมพรคือหลักฐานว่าเธอเคยรักมากจนความรักกลายเป็นเศษซากของความเกลียดชังในที่สุด

“กูเกลียดแม่วะ แม่ไม่เคยเข้าใจกูเลย” เด็กชายคนหนึ่งบ่นออกมาดัง ๆ กับเพื่อนสนิท ขณะนั่งกอดเข่าอยู่หน้าร้านสะดวกซื้อแห่งหนึ่ง ความเกลียดที่หลุดออกมาจากปากเขาไม่ได้แห้งแล้ง หากแต่อัดแน่นไปด้วยความอัดอั้นจากการถูกห้ามนั่นห้ามนี่ ถูกบังคับให้อยู่บ้านอ่านหนังสือ ถูกตรวจการบ้านทุกหน้าสมุด เด็กชายไม่ได้เกลียดแม่ในฐานะคนแปลกหน้า แต่เกลียดแม่ในฐานะคนที่รักเขามากจนกลืนกินเสรีภาพของเขาไปจนหมด

ความรักของแม่สำหรับเด็กชายไม่ใช่เพียงความห่วงใย แต่กลายเป็นการควบคุม เป็นความรักพันนาการ เด็กชายเกลียดแม่เพราะแม่รักเขามากเกินไป รักจนไม่เหลือช่องว่างให้หายใจ การบ่นว่า “ผมเกลียดแม่” จึงไม่ใช่การปฏิเสธแม่ แต่เป็นเสียงกรีดร้องเพื่อแย่งชิงพื้นที่หายใจ มันคือการปฏิเสธความรักที่มากเกินไปและทำให้เขารู้สึกเหมือนเป็นนักโทษในบ้านของตัวเอง

มิเชล ฟูกอตต์ (Michel Foucault) (1978) ชี้ว่า อำนาจไม่ได้ทำงานเพียงผ่านการกดขี่หรือการใช้กำลัง หากแต่ยังแทรกซึมอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงรูปแบบของการดูแลและความสัมพันธ์ใกล้ชิด เช่น ความรักและการเอาใจใส่ อำนาจจึงทำงานผ่านความสัมพันธ์ที่อ้างว่ามีไว้เพื่อปกป้องและดูแล แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างกลไกการควบคุมที่แนบเนียนและยากจะปฏิเสธ เมื่อเราแอบได้ยินเด็กชายบ่นถึงแม่กับเพื่อนสนิท นั้นไม่ใช่เพียงการได้ยินความขัดแย้งระหว่างแม่ลูกคู่หนึ่ง หากแต่ยังได้ยินเสียงของคนที่ถูกผูกมัดด้วยความรักซึ่งทำงานในฐานะกลไกของอำนาจที่ทำงานผ่านความสัมพันธ์ อำนาจที่ไม่จำเป็นต้องใช้การลงโทษทางกาย แต่ฝังตัวอยู่ในนามของความรัก

ในแง่นี้ การเกลียดแม่ของเด็กชายจึงไม่ใช่การปฏิเสธสายสัมพันธ์ แต่เป็นการตอกย้ำว่าความรักนั้นทรงพลังจนทำให้เขาอยากหลีกเลี่ยง ความเกลียดในกรณีนี้จึงเป็นบทพิสูจน์ว่า แม้แต่ความรักที่ใกล้ชิดที่สุดก็สามารถผลิตความเกลียดได้อย่างน่าเศร้า

ย้อนเวลากลับไปสมัยที่ผู้เขียนเป็นเพียงนักเรียนคนหนึ่ง เข้าวันธรรมดาที่สนามโรงเรียนองศาติถูกชักขึ้นสู่ออดเสาอย่างเชื่องช้า เสียงเพลงชาติบังคับให้นักเรียนทุกคนยืนตรงอย่างสงบนิ่ง ครูฝ่ายปกครองเดินตรวจแถวราวกับเป็นภริยานายทหาร ผู้ที่ไม่ยืนตรงถูตราหน้าออกไมค์ว่าไม่รักชาติ บทเรียนเหล่านี้ปลูกฝังความรักชาติที่ไม่ใช่เพียงในฐานะความรู้สึก หากแต่ยังเป็น

หน้าที่ที่ต้องแสดงออกผ่านร่างกายทุกวันธรรมดา เป็นพิธีกรรมประจำวัน ที่ทำซ้ำจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายและวิถีชีวิต

แต่ความรักที่ถูกสั่งให้ปฏิบัติซ้ำ ไม่ได้หยุดอยู่ที่ความผูกพันกับผืนแผ่นดิน หากแต่ออกมาเป็นความเกลียดโดยไม่รู้ตัว เด็กใส่ชื่อบริษัทถูกฝึกให้เรียนรู้ที่จะเกลียดผู้ที่ไม่เคารพธงชาติ เกลียดคนที่ไม่รักชาติ รวมถึงคนที่ไม่ใช่พวกเรา ความรักชาติที่ถูกทำให้เป็นพิธีกรรมและบรรทัดฐานได้ทำงานในฐานะเครื่องจักรผลิตความเกลียดต่อผู้อื่นอย่างเป็นระบบ

เบนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) (1983) บอกว่าชาติไม่ใช่ความจริง หากแต่เป็นชุมชนที่ถูกทำให้จินตนาการร่วมกันผ่านพิธีกรรม ภาษา และสัญลักษณ์ รัฐสร้างความรักชาติขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงพลเมืองเข้าด้วยกัน แต่ในขณะที่เดียวกัน ความรักนั้นก็ทำงานแบบมีเงื่อนไข เมื่อเราถูกบังคับให้รักชาติของเรา เราก็ถูกสอนให้มองชาติอื่นในฐานะคู่แข่ง ผู้บุกรุก หรือแม้กระทั่งศัตรู การรักจึงมักพุ่งมาด้วยการเกลียดโดยปริยาย

ความรักชาติในที่นี้จึงไม่ต่างจากความรักที่ถูกทำให้เกินขอบเขต ระดับของมันรุนแรงกว่าความสัมพันธ์ส่วนบุคคล เพราะมันทำงานในระดับโครงสร้างทางการเมือง ก่อให้เกิดความเกลียดผู้ลี้ภัย เกลียดผู้เห็นต่างในบ้านเดียวกัน เกลียดประเทศเพื่อนบ้าน และเกลียดชาติอื่น ๆ ในเวทีโลก ทั้งหมดนี้เกิดจากความรักที่ถูกสถาปนาอย่างศักดิ์สิทธิ์จนแทบไม่มีใครกล้าปฏิเสธ

การมองความรักและความเกลียดเป็นขั้วตรงข้ามคือมายาคติที่สังคมสมัยใหม่หล่อหลอมขึ้นเพื่อทำให้โลกเรียบง่าย แต่เรื่องราวเหล่านี้แสดงให้เห็นทิศทางตรงกันข้ามว่า ความเกลียดที่กัดกร่อนที่สุด มักเป็นเงามืดของความรักที่ฝังลึกที่สุด ความรักที่หักหลัง ความรักที่กดทับ หรือแม้แต่ว่าความรักที่ถูกบังคับ ล้วนสามารถบิดตัวกลายเป็นความเกลียดได้ทั้งสิ้น

ความสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้เราเห็นว่า ความรักและความเกลียดไม่ใช่เส้นขนาน หากแต่เป็นเส้นเกลียวที่พันกันแน่นจนแยกไม่ออก ความรักที่เข้มข้นเกินไปย่อมสร้างเงามืดมืดที่สุด และเงานั้นก็คือความเกลียดที่คอยกัดเซาะผู้เป็นเจ้าของความรัก ลอเรน เบอร์แลนท์ (Lauren Berlant) (2011) เสนอว่าความรักในโลกสมัยใหม่ไม่ได้เป็นเพียงความรู้สึกดีงาม หากแต่บ่อยครั้งทำงานในฐานะเงื่อนไขของความผูกพันที่ทำให้เรายึดติดกับสิ่งที่บั่นทอนชีวิตของเราเอง เรายังคงผูกพันกับสิ่งที่รัก แม้ว่ามันจะเป็นต้นเหตุของความเจ็บปวดก็ตาม สภาวะเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการมองโลกในแง่ดีอันโหดร้าย (cruel optimism) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความรักและความหวังมิได้เป็นพลังที่หล่อเลี้ยงชีวิตเพียงด้านเดียว หากยังสามารถทำหน้าที่เป็นกับดักที่ทำให้ผู้คนติดค้างอยู่กับความทุกข์ และในบางบริบท ความติดค้างนั้นอาจแปรรูปเป็นความขมขื่นหรือความเกลียดที่ยากจะคลี่คลาย

ความเกลียดในแง่นี้จึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นศัตรูของความรัก แต่คือภาวะที่ออกเงยขึ้นจากความรักที่บิดเบี้ยว ความเกลียดในกรณีนี้จึงไม่ใช่อารมณ์แปลกปลอม แต่เป็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญที่เผยให้เห็นธรรมชาติอันรุนแรงของความรักในฐานะพลังทางการเมือง ทั้งจุลภาคและมหภาค

ความเกลียดที่งอกเงยจากความรักไม่ใช่เรื่องผิดปกติทางอารมณ์ของใครบางคน แต่คือความจริงเชิงสังคมที่ปรากฏซ้ำแล้วซ้ำเล่าในชีวิตประจำวัน ในเสียงหัวเราะปนหยันของป้าสมพรที่เล่าถึงสามีที่นอกใจ ในเสียงบ่นของเด็กชายที่อยากได้พื้นที่หายใจจากความรักที่รัดแน่นของแม่ หรือในเสียงเพลงชาติที่กล่อมเกล้าให้เด็กกรกจนต้องเกลียดผู้อื่นไปโดยไม่รู้ตัว สิ่งเหล่านี้บอกเราว่า ความรักมิได้อ่อนโยนเสมอไป แต่กลับเป็นพลังที่เข้มข้นซึ่งสามารถผูกมัดผู้คนเข้าด้วยกัน แต่ในเวลาเดียวกันก็พร้อมทำลายสายสัมพันธ์ที่อยู่รอบตัว

หากเรายังมองความรักและความเกลียดว่าเป็นคู่ตรงข้าม เราอาจพลาดที่จะเห็นโครงสร้างที่แท้จริงของความรู้สึกมนุษย์ เพราะในบางครั้งความเกลียดไม่ใช่ด้านตรงข้ามของความรัก แต่คือดอกผลที่เติบโตขึ้นมารากเดียวกัน เมื่อความรักเติบโต ร้อยเกี่ยว และแตกหนามเกินกว่าที่จะควบคุมได้ มันย่อมแปรรูปเป็นเถาวัลย์พันรัดหัวใจของผู้เป็นเจ้าของ ความรักที่มากที่สุดจึงอาจทิ้งรอยแผลที่บาดลึกที่สุด ทั้งกับตนเองและคนอื่น ขณะเดียวกัน ความเกลียดก็คือบาดแผลที่ไม่เคยสมาน ทว่ากลับกัดกินหัวใจซ้ำ ๆ ทุกครั้งทีนึกถึง

.....

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์ นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London, England: Verso.

Berlant, L. (2011). *Cruel optimism*. Durham, NC: Duke University Press.

Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, Vol. 1: An introduction*. New York, NY: Pantheon.

Scheper-Hughes, N. (1992). *Death without weeping: The violence of everyday life in Brazil*. Berkeley, CA: University of California Press.